

літоўскай-польскай інтэлегенцыі, у якой выхоўвалася пачуцце адказнасці за жыцце сваёй краіны і адначасова ў магчымасць рэальнага ўздзеяння на развіцце грамадства.

“Рэч Паспалітая будзе такой, якімі будуць нашы дзеці”, – сцвярджаў у свай час С.Канарскі. Праз 200 гадоў можна канстатаваць: сённяшнія дзеці, напэўна, будуць жыць так, як вучаць іх у сённяшняй школе [7, с.71].

Літаратура

1. Андрэева, Е.Г. Адукацыя ў Рэчы Паспалітай (1772-1795) / Е.Г.Андрэева // Адукацыя і выхаванне. – 2002. – №8. – С. 68-74.
2. Біч, М. Гісторыя Беларусі: У 6т. Т.3. Беларусь у складзе Рэчы Паспалітай / М.Біч. – Мн.: Экаперспектыва, 2005. – 416 с.
3. Мысліцелі і асветнікі Беларусі. X-XIX стагоддзі: Энцыклапедычны даведнік. – Мн.: Беларуская энцыклапедыя, 1995. – 671 с.
4. Пашкоў, Г.П. Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя. У 2 т. Т.1 / Г.П.Пашкоў. – Мн.: Беларуская энцыклапедыя, 2001. – 688 с.
5. Асвета і педагогічная думка ў Беларусі са старажытных часоў да 1917г. – Мн.: Народная асвета, 1985. – 463 с.
6. Снапковская, С.В. Грамадска-педагогічны рух і педагогічная думка на Беларусі (90-я гады XIXст.-1917г.): Аўтарофэр дысертацыі / Бел. НІІ адукацыі. – Мн., 1992. – 19 с.
7. Аніпяркоў, В.А. Школа ў кантэксце рэфармавання дзяржавы / В.А.Аніпяркоў // Адукацыя і выхаванне. – 2001. – №1. – С. 60-71.

РАЗВІЦЦЕ НАРОДНАЙ АДУКАЦЫІ Ў ВІЦЕБСКАЙ ГУБЕРНІІ (ДРУГАЯ ПАЛОВА XIX – ПАЧАТАК XX СТ.)

В.М. АСТРОГА

Мінск, УА «БДТУ»

Сістэма народнай адукацыі, якая склалася ў Расійскай імперыі ў сярэдзіне XIX ст., не адпавядала новым грамадска-палітычным і эканамічным адносінам, выкліканым адменаў прыгоннага права. Урадавая адукацыйная палітыка на Беларусі вызначалася дваістасцю, непаслядоўнасцю і большай рэакцыйнасцю ў параўнанні з іншымі губернямі Расіі, у многім дыктавалася імкненнем пасля паўстання 1863 г. зменшыць польскі ўплыў і паскорыць русіфікацыю краю. Міністэрства народнай асветы клапацілася не столькі аб распаўсюджванні народнай асветы, колькі аб ахове яе “разумнымі абмежаваннямі”.

Дазваляючы адкрыццё пачатковых вучылішчаў, царскі ўрад і не думаў аб іх поўным утрыманні на сродкі казны. У 1866 г. з агульнай сумы дзяржаўнага бюджэту на ўсе выдаткі ў галіне асветы прыходзілася толькі 1,6 %, прычым на народныя школы – 0,3 %. Паказчык увагі дзяржавы да патрэб адукацыі толькі нязначна ўзрастае ў пачатку XX ст. Калі выдаткі ў разліку на аднаго чалавека ў земскіх губернях Расіі склалі 36,1 кап., то ў Віцебскай – 25,5 кап., а ў Магілёўскай 10,8 кап. [1, с. 12]. У цэнтральных губернях 1 вучылішча прыходзілася на 14 вёсак, у Беларусі на 33 вёскі, а ў Віцебскай губерні на 83.

У адпаведнасці з рэформай у 1863 г. ствараецца Віцебская дырэцыя народных вучылішчаў. На студзеня 1865 г. у яе веданні было 260 пачатковых школы. У пачатку 1870-х гг. са сродкаў дзяржаўнай казны на іх утрыманне выдзялялася 13763 руб. [2, с. 14, 36]. На 1 студзеня 1903 г. працавалі 1083 пачатковыя народныя вучылішчы. Агульная колькасць вучняў у пачатку навучальнага года – 38321 чалавек, што складала 2,7 % насельніцтва і 18,9 % дзяцей школьнага ўзросту. Па-за школай заставалася 164330 хлопчыкаў і дзяўчынак, ці 81,1 %. На ўтрыманне ўсіх сельскіх вучылішчаў з казны адпускатася 43316 руб., ад сельскіх грамадстваў ішло 96601 руб., а таксама 1928 руб. ахвяраванняў з боку прыватных асобаў. Такім чынам, кошт адной школы вызначаўся ў 521 руб. 50 кап., а аднаго вучня ў 9 р. 31 кап. [3, с.25, 33].

Разам з тым, дзесяці вучыцца, а настаўнікам працаваць прыходзілася ў непрыстасаваных будынках, якія адводзіліся пад школы. Яны не задавальнялі самых сціплых запатрабаванняў. Настаўнікі ў сваіх рапартах давалі прыкладна такую характарыстыку школьным памяшканням: цесната, духата, усемагчымыя нязручнасці, у вокніках німа зімніх рамаў, драўляныя падлогі рэдка. Узвядзенне новых каштавала вельмі дорага для сялянскіх грамадстваў. Так, у 1864 г. у Віцебскай губерні школы не мелі сваіх будынкаў і размяшчаліся ў: хатах, адведзеных пад вучылішчы – 26, хатах святароў – 122, пры валасных праўленнях – 61 і ў хатах, узятых у наём – 61. У 1865 г. на пасяджэнні Віцебскага вучылішчнага савета інспектар пацвердзіў, што скаргі настаўніка Волкава з Верхаўскага вучылішча на «невynosна дрэннае памяшканне, адведзенае як для яго, так і для вучняў, халоднае, угарнае, са злавоннаю атмасфераю, даступнае вятрам і пранікненню снега, ніколькі не перабольшаны» [4, л. 62]. І ў пачатку XX ст. большасць школ знаходзілася ў наёмных сялянскіх хатах, якія сяляне Аршаншчыны называлі “курнымі школамі”. Да 1914 г. у Полацкім павеце было прынята рашэнне пабудаваць 19 вучылішчаў. На дапамогу прышоў архітэктар, які зрабіў эскізныя праекты новых школьных будынкаў. Настаўнікі і ўрачы станавіліся абавязковымі членамі будаўнічых камісій. Большую палову сродкаў на гэтыя работы пачала адпускаць казна [5, л. 1]. Практычна ўсе гарадскія вучылішчы мелі прасторныя і дастаткова зручныя памяшканні. Дабудаваны і пашыраны, напрыклад, былі будынкі Рэжыцкага і Лепельскага вучылішчаў. Але яны таксама ўтрымліваліся за кошт насельніцтва. Адносна высокая плата за навучанне, адсутнасць пераемнасці ў вучэбных праграмах не давалі шырокай магчымасці дзецям сялян і рабочых атрымаць нават пачатковую адукацыю, не гаворачы ўжо аб сярэдняй і вышэйшай.

У пачатку XX ст. назіраўся значны рост колькасці вясковых пачатковых школ і пік росту школ духоўнага ведамства. Інспектар народных вучылішчаў Віцебскай губерні, аналізуючы ў 1903 г. якасны склад педагогічнага персаналу, робіць выснову, што ён у большасці складаецца з асоб, здольных правільна і паспяхова весці выхаваўчую справу. Сярод іх было 45 % тых, хто скончыў настаўніцкія семінары, 26 % – сярэднія навучальныя ўстановы, а астатнія атрымалі пасведчанні па экзамену. Але самымі пажаданымі кандыдатамі заставаліся семінарысты. У царкоўнапрыходскіх і школах граматы адукацыйны ўзровень настаўнікаў быў ніжэйшым. У 1904 г. пры 56 свабодных вакансіях не хапала спецыяльна падрыхтаваных кадраў для педагогічнай працы [6, л. 107].

У гарадскіх навучальных установах губерні настаўнік адначасова займаўся прыкладна з 45 вучнямі, у сельскіх жа школах на аднаго выкладчыка прыходзілася ў сярэднім 67 вучняў. Як сведчаць дакументы, памер пачатковай школы на працягу другой паловы XIX ст. вагаўся звычайна ад 150 да 200. Частку гэтай школы настаўнік звычайна атрымоўваў ад дзяржавы, а другую (грашымі і натураю – “ссыпкай”) давалі сяляне. З “Дневніка” сельскай настаўніцы, якая працавала ў Віцебскай губерні, можна даведацца, што на валасным сходзе сяляне вельмі проста маглі адмяніць ссыпку, бо, як яны тлумачылі, “гады худыя, хлеб дарагі... самім есці няма чаго, і тут і таму дай, і другому дай” [7, с. 22]. Пазбавіўшыся нават такой, не заўсёды добрай і якаснай падтрымкі, настаўнік павінен быў жыць на свае мізэрныя грошы. У 1906 г. у шэрагу школ з 1906 г. замест ссыпкі пачалі ўводзіць грашовую кампенсацыю ў памеры 50 руб. Спробу падлічыць сярэдні настаўніцкі бюджэт на мяжы стагоддзяў зрабіў І. А. Самайловіч – былы інспектар Віцебскай губерні. Атрымалася, што невялікай настаўніцкай сям’і з 4 душ на паўгаłodнае харчаванне, з разліку па 4 руб. у месяц на аднаго чалавека, было патрэбна ў год 192. На ўсё астатняе заставалася толькі 8 руб. Інспектар здзіўляўся такому ўменню зводзіць канцы з канцамі і падкрэсліваў, што настаўнікі пры любым зручным моманце пакідалі службу, шукалі іншыя месцы для працы, што пастатыўна сказвалася на вучэбна-выхаваўчым працэсе.

27 снежня 1897 г. у памяшканні Віцебскага гарадскога вучылішча было заснавана першае на Беларусі Таварыства ўзаемнай дапамогі настаўнікам і настаўніцам Віцебскай губерні”. Адкрыў устаноўчы сход дырэктар народных вучылішчаў Дз. І. Ціхаміраў – стваральнік і кіраўнік таварыства, які адзначыў, што “прыйсці на дапамогу настаўнікам і настаўніцам народных вучылішчаў – наш абавязак і наша павіннасць”. Дзейнасць гэтай арганізацыі заключалася ў выдачы грашовых дапамог, заснаванні інтэрнатаў для настаўніцкіх дзяцей, арганізацыі курсоў, прадстаўленні пецёвак для хворых у санаторыі і г.д. У 1908-1909 гг. група настаўнікаў Віцебскай губерні ініцыявала педагогічныя часопісы “Голос учителя” і “Белорусский учитель”, на старонках якіх выступалі за дэмакратызацыю народнай адукацыі, за паляпшэнне матэрыяльнага і прававога становішча настаўнікаў.

У пачатку XX ст. з усёй вострынёй паўставала пытанне рэфармавання сістэмы адукацыі. Перадавая грамадская асуджала афіцыйную палітыку ў справе народнай асветы, выступала за ўвядзенне ўсеагульнага пачатковага навучання на роднай мове і свежкі характар навучання.

Літаратура

1. Снапкоўская, С. В. Асвета на Беларусі ў канцы XIX – пачатку XX ст.: стан і тэндэнцыі развіцця / С.В. Снапкоўская // Адукацыя і выхаванне. – 1997. – № 8. – С. 11-24.
2. Кукушкін, И. П. Последнее десятилетие в истории Витебской дирекции народных училищ. 1891-1901. / И.П. Кукушкин. – Витебск: Губ. типо-литография, 1904. – 59 с.
3. Самойлович И. А. Экономическое значение народного образования; положение последнего и его нужды в Витебской губернии. – Витебск: Губ. типо-литография, 1903. – 82 с.
4. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). Ф. 2507. Дырэкцыя народных вучылішчаў Віцебскай губерні. Воп. 1, спр. №78.
5. НГАБ. Ф. 3068. Інспектар народных вучылішчаў Полацкага певата. Воп. 1, спр. 7.
6. НГАБ. Ф. 2519. Віцебская губернская управа па справах земскай гаспадаркі. Воп. 1, спр. 15.
7. В.К. Тяжелая доля. Отрывки из “Дневника” сельской учительницы. – Витебск, 1903. – 42 с.

ГЕНЕЗИС ЖЕНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ТЕРРИТОРИИ ВИТЕБСКОЙ ГУБЕРНИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX В.

Е.Н. БУСЕЛ

Витебск, УО «ВГУ ИМ.П.М.МАШЕРОВА»

В результате трех разделов Речи Посполитой (1772, 1793, 1795) белорусские земли вошли в состав Российской империи. Под влиянием этих событий в экономическом, социально-культурном и административном облике Витебщины начали происходить серьезные изменения. В 1802 г. была образована Витебская губерния с 12 уездами – Витебским, Велижским, Городокским, Дриссенским, Динабургским, Лепельским, Люцинским, Невельским, Полоцким, Режицким, Себежским и Суражским. Губернским городом стал Витебск [1, с. 3 – 4].

В январе 1803 г. Министерством народного просвещения Российской империи был создан Виленский учебный округ, в состав которого вошли учебные заведения Витебской губернии. В 1825 г. учебные заведения Витебской и Могилевской губерний составили единый Белорусский округ, правление которого находилось в Витебске. В 1863 г. образовательные учреждения Витебской и Могилевской губерний были подчинены Санкт-Петербургскому учебному округу, однако в 1864 г. вновь возвращены Виленскому [2, с. 345 – 346].

Поскольку учебные округа находились в ведомстве Министерства народного просвещения, подобным образом правительство Российской империи осуществляло контроль над деятельностью светских учебных заведений, а также внедряло различные директивные документы, циркуляры, постановления и т.п. Так, 23 марта 1863 г. Министерством народного просвещения были приняты «Временные правила для народных школ Виленской, Ковенской и Витебской губерний». По «Временным правилам» девочки впервые получили право учиться в народных училищах наравне с мальчиками. Следствием этого стало открытие смешанных народных училищ, которые во второй половине XIX в. являлись самым многочисленным типом начальных учебных заведений. Помимо этого, в середине 60-х гг. XIX в. на территории Витебской губернии появились первые женские народные и приходские училища, дававшие девочкам начальное образование [3, с. 9].

31 мая 1872 г. было принято «Положение о городских училищах», по которому уездные училища переименовывались в городские. Вначале это были мужские учебные заведения, но по ходатайству населения во многих городских училищах было допущено совместное обучение детей (девочек – в пределах 15 % от общего количества обучающихся). В 1880 г. было разрешено открывать женские городские училища [3, с. 10 – 11].